

תשעה באב ולא בעשרה באב ❧ ————— • אז ישיר ❧ סט

מאמר ג

טעם קביעת זמן האבלות בתשעה באב ולא בעשרה באב

כל תינוק של בית רבן יודע, שבתשעה באב אנו מתאבלים על חורבן בית המקדש. עם זאת, פרטים מסוימים באופן בו אנו נוהגים להתאבל אינם מתאימים, לכאורה, לסיפור החורבן. במאמר זה נבאר, מדוע קבעו חז"ל את יום ט' באב ליום תענית ואבל על חורבן בית המקדש, ולא את יום המחרת, הוא י' באב, בו נשרף רובו של בית המקדש. כמו כן נבאר את הטעם שהאבלות בתשעה באב הולכת ופוחתת בדרגתה מחצות היום של ט' ואילך, ואת הטעם שתקנו להזכיר את הנחמה על ידי ברכת 'נחם' בתפילת המנחה דוקא, למרות שזהו הזמן שבו הציתו הרשעים אש בבית המקדש.

ארבע שאלות יסודיות בגדרי האבלות של תשעה באב

❧ א. שריפת בית המקדש ביום י' אב

חז"ל במס' תענית (כ"ט א') דנו בשאלה, מתי בדיוק נכנסו הנכרים להיכל ומתי העלו את בית המקדש באש:

אמר רבה אמר רבי יוחנן, אותה לילה ליל תשעה באב היה, אמר להם הקדוש ברוך הוא, אתם בכיתם בכיה של חנים, ואני קובע לכם בכיה לדורות, חרב הבית בראשונה... ותניא, אי אפשר לומר בשבעה, שהרי כבר נאמר 'בעשור', ואי אפשר לומר בעשור, שהרי כבר נאמר 'בשבעה', הא כיצד, בשבעה נכנסו נכרים להיכל, ואכלו וקלקלו בו שביעי שמיני ותשיעי, סמוך לחשכה הציתו בו את האור, והיה דולק והולך כל היום כולו, שנאמר 'אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב', והיינו דאמר רבי יוחנן, אלמלי

ספר

אז ישיר

טעמי המועדים

מאמרים ועיונים
בטעמי וסוד עניני

- תשעה באב •
- חורבן וגלות •
- גאולה •

כולל בידורי סוגיות בעניני:

סוד הקץ ♦ הקשר הנסתר בין מועדי תשרי ובין המצרים
הלוחות וימי בין המצרים ♦ גלגולי רבי עקיבא ♦ מהות גלות אדום
בסיבת סיבת החורבן ♦ ביה"מ ושליומות לימוד התורה ♦ תשעה באב לעתיד לבוא
זוכה ורואה בשמחתה ♦ אליהו מבשר הגאולה ♦ בנין הבית השלישי

חברתיז אשר חניי'ה' יתברך
משה בלאאמו"ר אריה זאב זצ"ל שווערד

ניו יורק, תשע"ט

תשעה באב ולא בעשרה באב ❧ • אז ישיר ❧ עא

ובאמות אמוראים נוספים סוברים כדעת רבי ורבי יוחנן, שעדיף היה אילו יום האבלות על החורבן היה נקבע בי' באב, ובירושלמי (תענית פ"ד ה"ו) מבואר ששלשה אמוראים נהגו בפועל להתאבל ולצום בי' באב או במקצתו, וז"ל:

רבי ירמיה בשם רבי חייה בר בא, בדין היה שיהו מתענין בעשירי, שבו נשרף בית אלקינו, ולמה בתשיעי, שבו התחילו הפורענות. ותני כן, בשביעי נכנסו לתוכו, בשמיני היו מקרקרין בו, בתשיעי הציתו בו את האור, ובעשירי נשרף. רבי יהושע בן לוי ציים תשיעי ועשירי, רבי אבון ציים תשיעי ועשירי, רבי לוי ציים תשיעי ולילי עשירי.

ובטור (או"ח תקנ"ח) הביא את דברי הירושלמי, והעיר שכן ראוי היה לנהוג, וז"ל:

ואיתא בירושלמי, רבי אבין ציים ט' וי', רב לוי ציים ט' וליל י', מפני שלא היה בו כח לצום כל יום י', צם ליל י', ואנו בזמן הזה תש כוחנו, ואפילו ביום הכיפורים שהיה ראוי לעשות מספק ב' ימים, אין אנו מספיקין, ומ"מ מנהג כשר הוא שלא לאכול בשר בליל י' ויום י', רק להשיב הנפש, שיהא קרוב לעינוי.

כלומר, הטור סובר שראוי היה אילו אף אנו היינו נוהגים לצום בשני הימים, כמו אמוראים אלו, אלא שאנו חלשים, ואין בידינו את הכח הנצרך לנהוג כן [ומחמת חולשה זו, אפילו ביוה"כ, שמדין יו"ט שני של גלויות ראוי היה לצום שני ימים מדין ספיקא דיומא, אין אנו נוהגים כן] ומ"מ, מאחר והיום העשירי הוא יום שראוי לצום בו, ראוי להימנע מאכילת בשר עד סוף היום העשירי, שעל ידי זה מקיים בגופו מקצת עינוי.

ובשלחן ערוך (או"ח תקנ"ח ס"א) פסק כדעת הטור, וז"ל:

בתשעה באב לעת ערב הציתו אש בהיכל, ונשרף עד שקיעת החמה ביום עשירי, ומפני כך מנהג כשר שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בליל עשירי ויום עשירי.

ע ❧ אז ישיר • ❧ מאמרי תשעה באב

הייתי באותו הדור, לא קבעתיו אלא בעשירי, מפני שרובו של היכל בו נשרף. ורבנן, אתחלתא דפורענותא עדיפא.

כלומר, בחורבן הבית הראשון נכנסו הנכרים להיכל שבבית המקדש בז' באב, ומו' עד ט' באב אכלו וטימאו את המקדש, ורק בט' סמוך לחשיכה הציתו אש במקדש שדלקה כל הלילה וכל יום י' באב עד הערב. מטעם זה אמר ר' יוחנן, שאילו היה שם, היה קובע את יום אבלות החורבן ביום י' באב, מפני שרובו של היכל נשרף בעשירי. ובגמ' מבואר, שהטעם שרבנן חלקו עליו, ולא קבעו את יום האבלות לי' באב, הוא משום שלדעת רבנן עדיף לקבוע את מועד תחילת הפורענות ליום צום ואבל.

ובמס' מגילה (ה' א') הביאה הגמ' שביקש רבי לעקור את תשעה באב, אך החכמים התנגדו, וז"ל:

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא, רבי נטע נטיעה בפורים, ורחץ בקרונה של צפרי בשבעה עשר בתמוז, וביקש לעקור תשעה באב, ולא הוודו לו.

והתוספות (ד"ה ובקש) הקשו מדוע ביקש רבי לעקור את תשעה באב, וז"ל:

קשה, היכי סלקא דעתך דהאי תנא, דרבי היה רוצה לעקור ט' באב לגמרי, והא אמרינן (תענית ל' ב') כל האוכל ושותה בתשעה באב, אינו רואה בנחמה של ירושלים.

ותירצו התוס' בתירוץ השני, וז"ל:

אי נמי יש לומר, דרצה לעקרו מתשיעי, ולקבעו בעשירי, כדאמר ר' יוחנן, אילו הואי התם קבעתיה בעשירי.

דהיינו, רבי לא ביקש לעקור את תשעה באב לגמרי, אלא רצה להתליף את התענית והאבלות מהיום התשיעי ליום העשירי. ומבואר מדברי התוס', שגם רבי סובר כדברי ר' יוחנן שעדיף היה לקבוע את היום העשירי בחודש אב ליום צום ואבל.

תשעה באב ולא בעשרה באב ❧ • אז ישיר ❧ עג

את נחמת ציון דוקא בשעה שהציתו את האש במקדש, הלא לכאורה נראה שהזמן בו הציתו את האש איננו ראוי לדברי נחמה. וא"כ יש להבין את מה שנהגו ע"פ הרמ"א להתפלל על הנחמה דוקא בזמן בו הוצת ההיכל, ולא במעריב או שחרית, דבר המנוגד להגיון הפשוט.

זאת ועוד, שבשולחן ערוך (או"ח תקנ"ה ס"א) מבואר שאין מניחים תפילין בתשעה באב לפני זמן תפילת מנחה, וכן מבואר בשו"ע (או"ח תקנ"ט ס"ג) שבלי תשעה באב ויומו 'יושבים בבית הכנסת לארץ עד תפלת המנחה'. ומהו מבואר שדרגת האבלות בתשעה באב הולכת ופוחתת, שבליה ובבוקר עד חצות היום דרגת האבלות חמורה יותר, וע"כ אין מניחים תפילין, ויושבים על הארץ, אבל לאחר חצות האבלות יורדת בדרגתה ונהיית קלה יותר.

וב'שער הכוונות' (ענין בין המצרים וט"ב) הקשה, שמאחר והציתו את האש במקדש רק בזמן המנחה, מן הראוי היה שדרגת חומרת האבלות תעלה במשך היום ותגיע לשיאה לאחר חצות היום בזמן שהציתו את האש במקדש, ומדוע אנו נוהגים את ההיפך, שדרגת האבלות יורדת בחומרתה לאחר חצות היום, וז"ל:

ענין ט"ב, מה שנהגו ביום ט"ב במנחה לומר פסוקים של נחמות, וגם לקום ולשבת על הספסלים למעלה, ואדרבה נראה מן התלמוד בבלי כי לעת ערב הציתו אש בהיכל ביום ט"ב, ונשרף בעת המנחה, ולפי זה היה ראוי להחמיר במנחה יותר מבשחר.

כלומר, בגמ' משמע שעיקר החורבן התחיל לעת ערב, וא"כ נכון היה אילו היינו נוהגים לשבת על הספסל ולהניח תפילין עד זמן המנחה, ומחצות היום ואילך להחמיר יותר להימנע מהנחת תפילין ומישיבה על הספסל.

זאת ועוד, שמנהגי האבלות על החורבן מתחילים בשבעה עשר בתמוז ועולים בדרגתם ובחומרתם במשך כל ימי בין המצרים. דרגת האבלות הקלה ביותר מתחילה בשבעה עשר בתמוז, ובר"ח אב עולה

עב ❧ אז ישיר • ❧ מאמרי תשעה באב

והוסיף הרמ"א:

ויש מחמירין עד חצות היום ולא יותר.

כלומר, מכח דינו של ר' יוחנן, שהיום העשירי הוא היום המתאים ביותר לקביעת אבלות על חורבן בית המקדש, נוצר 'מנהג כשר' להתאבל על החורבן ביום העשירי על ידי מניעה מאכילת בשר. עם זאת יש להקשות, שאם סברת רבי יוחנן נכונה היא, והיום המתאים ביותר לאבלות על חורבן בית המקדש הוא היום העשירי, מדוע באמת קבעו את עיקר האבלות על החורבן בתשיעי ולא בעשירי. ואין ד', לכאורה, בטעם שנתנו לקביעת היום התשיעי מפני ש'אתחלתא דפורענותא עדיפא', שאם כן ראוי היה לקבוע את תחילת האבלות ליום ז' באב בו נכנסו הרשעים להיכל ואז התחיל תהליך החורבן. וממה שלא קבעו את האבלות בשביעי, נראה שלא קבעו את האבלות על תחילת תהליך החורבן, אלא על אובדן בית המקדש עצמו, וע"כ ראוי היה לקבוע את עיקר האבלות ליום העשירי בו נשרף בית המקדש.

❧ ב. מדוע דרגת האבלות פוחתת והולכת במשך יום תשעה באב
בשולחן ערוך (או"ח תקנ"ז ס"א) הביא שנוהגים להזכיר בתשעה באב מענין נחמת ציון, וז"ל:

בתשעה באב אומר בבונה ירושלים 'נחם ה' אלקינו את אבלי ציון' וכו', ו'עננו' בשומע תפילה, ואם לא אמר לא זה ולא זה, אין מחזירין אותו.

והוסיף על זה הרמ"א, וז"ל:

והמנהג פשוט, שאין אומרים נחם רק בתפלת מנחה של תשעה באב, לפי שאז הציתו במקדש אש, ולכן מתפללים אז על הנחמה.

כלומר, נהגו לומר 'נחם' דוקא בתפילת מנחה, מפני שבתשיעי בשעת המנחה הציתו את האש במקדש. ויש לתמוה, מדוע תקנו להזכיר

תשעה באב ולא בעשרה באב ❧ • אז ישיר ❧ עה

❧ אשו משום חציו

בכדי לבאר מדוע אנו מתאבלים בתשיעי באב בדוקא, ולא בעשירי, יש להקדים בביאור המוחלוקת המפורסמת של רבי יוחנן וריש לקיש בביאור האופן בו אנו מייחסים את נזקי השריפה לאדם שהצית את האש.

איתא במס' ב"ק (כ"ב א'):

אתמר, רבי יוחנן אמר, אשו משום חציו. וריש לקיש אמר, אשו משום מכונו. וריש לקיש מאי טעמא לא אמר כרבי יוחנן, אמר לך חציו מכונו קאזיל, האי לא מכונו קאזיל.

כלומר, לדעת רבי יוחנן, אדם המדליק אש ברשותו, ובאה רוח והולכה את האש לרשות אדם אחר, ונשרף רכושו, הרי שאנו מחייבים את מדליק האש כאילו נכנס הוא בעצמו אל רשות חברו והצית את רכושו, ובטעם הדבר משווה רבי יוחנן את הולכת האש על ידי הרוח, לאדם היורה חץ אל תוך רשות חברו, וכשם שאנו מייחסים את כל נזקי החץ אל האדם שירה אותו, לפי שהחץ עף מכוונו, כן יש לנו לייחס את כל נזקי האש אל האדם שהדליקה, לפי שהליכתה לרשות חברו הינה מכונו.

מנגד, דעת ריש לקיש היא שאין להתייחס אל נזקי השריפה, דהיינו התוצאה, כפעולה הבאה מכונו של המדליק, אלא נזקי האש דומים למכונו של אדם שהזיק, וכשם שהאדם חייב על נזקי שורו שיצא והזיק, במידה ופשע בשמירת השור, כן חייב מדליק האש בנזקי אשו, כשלא שמר עליה כראוי, אפילו באופן שהדליק את האש ברשותו שלו. ובגמ' מובאר, שלדעת ריש לקיש אין לדמות את נזקי האש לנזקי החץ, כיון שנזקי החץ באים אך ורק מכונו היורה, בעוד האש איננה יכולה להזיק בלא שמעורב בה כח אחר, שהיא הרוח המעבירה את האש ממקום למקום.

והגמ' מביאה נפקא מינא מעשית בין ר' יוחנן וריש לקיש, לגבי רציחה, שאדם המדליק אש, ומהאש נשרף אדם ומת, הרי שלפי ר' יוחנן חייב משום רציחה, שהרי זה כאילו ירה בו חץ והרגו, ואילו לפי ריש לקיש

עד ❧ אז ישיר • ❧ מאמרי תשעה באב

האבלות בדרגה, ובשבוע שחל בו תשעה באב יש עליה נוספת, ואח"כ בערב תשעה באב שוב עולה האבלות דרגה, וא"כ, אף בתשעה באב בעצמו מן הראוי היה להמשיך בסדר זה ולהעלות את דרגת האבלות במשך היום עד לאחר חצות, ומדוע בתשעה באב נהגו בסדר הפוך שבמשך היום האבלות הולכת ונחלשת.

❧ ג. מדוע נקרא תשעה באב בשם 'מועד'

עוד יש לברר במה שכתבו הפוסקים, וכן נפסק בשולחן ערוך (או"ח תקנ"ב סק"ב), שאין אומרים תחנון בתשעה באב, והטעם לזה הוא שמצינו שתשעה באב נקרא 'מועד' שנאמר 'קרא עלי מועד' (איכה א, טו). ודין זה אומר דרשני, שתשעה באב הוא יום תענית ואבלות, ולפתע פתאום, בתוך כל הצער והאבלות, אין אומרים תחנון, מפני שתשעה באב דומה ליום טוב. כיצד יתכן כדבר הזה, להחשיב את היום העצוב ביותר בלוח השנה כיום טוב בו אין אומרים תחנון.

❧ ד. 'מוזמיר לאסף' ולא 'קינה לאסף'

ולסיום יש לברר את פירוש הפרק בתהילים (ע"ט), הפותח בתיבה 'מוזמור' לאסף, שמשמעותה ענין זמר ושמחה, בעוד המשך הפרק עוסק בחורבן הבית, 'אלקים באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך שמו את ירושלם לעיים', ולכאורה מן הראוי היה לפתוח פרק זה בתיבות 'קינה לאסף' וכדומה.

כלומר, על שיטת רבי יוחנן יש להקשות, שאם באמת האדם חייב על נזקי האש מחמת שאנו מייחסים את השריפה אליו, והרי זה כאילו הוא בעצמו הצית את הרכוש שנשרף, כיצד רשאים אנו להדליק נר שבת בערב שבת כדי שהנר יישאר דלוק לאחר כניסת השבת, והלא לפי רבי יוחנן אנו מחשיבים פעולה זו כאילו מדליק הוא את הנר בשבת עצמה. ומתוך הנמוקי יוסף, שלפי רבי יוחנן, בכלל הדין של 'אשו משום חציו' נתחדש, שכל מה שנשרף ע"י ההדלקה מתייחס לשעת ההדלקה עצמה, וכאילו הדליק את הכל כבר בשעה שהדליק את האש בתחילה. ועל כן, אף אדם שהדליק אש ומת, והאש הויקה לאחר מותו, חייב על נזקי הדליקה [וגובים את הנזק כמוה שהוריש לבניו], ואע"פ שאין חיוב נזיקין בכזו, מ"מ מאחר ואנו מייחסים את כל נזקי האש אל שעת ההדלקה, הרי שחייב הוא בנזקי אשו. ולפי כלל זה, מבאר הנמוקי יוסף, אין כל איסור להדליק נר לפני שבת, ואע"פ שהנר דולק אל תוך השבת, לפי שאנו מחשיבים את פעולת דליקת האש בשבת כאילו נעשית בערב שבת בשעת הדלקתה.

א ועיין בחז"א (ב"ק סימן י"ד סק"ב) שכתב, זו"ל:

החורש או זורע בשבת במכונה המתוקנת לכך, והאדם לוחץ לחיצה ראשונה, ועי"ז מוציא כח חום הגורם לאדים שיבואו ויניעו את הגלגל, ותנועת הגלגל ממשכת יצירת האדים, וכן חוזר חלילה, נראה דכל החרשה והזריעה חשיבא גירא דיליה ומעשיו, וכמו שכתב הנמוקי יוסף, באש, דכל ההמשך הוא מעשיו, אלא שמלאכת הכל נעשה בשעה ראשונה.

כלומר, כשאדם מפעיל מכונה בשבת העושה כמה מלאכות, הרי הוא חייב על כל מלאכה ומלאכה הנעשית ע"י המכונה, משום שהפעלת המכונה דומה להדלקת האש, ולפי הנמוקי יוסף כל התוצאות מתייחסות למי שעשה את הפעולה הראשונה.

ועיין בשו"ת 'חלקת יואב' (סימן י') שכתב, שהנחת פת בתנור בשבת, ולא נגמרה האפייה בשבת, אלא במוצאי שבת, הרי הוא חייב. ולכאורה נראה שדבריו מבוססים על דברי הנמוקי יוסף בדין אשו משום חציו, שמכיון שהדליק את האש בשבת, הרי שהבישול הנעשה במוצאי שבת מתייחס למעשה שנעשה בשבת, והרי הוא חייב. אמנם, באגלי טל' (זורע ח') חולק עליו, וסובר שכיון שלא נאפה עד לאחר שיצאה השבת, הרי הוא פטור.

ואולי יש להסביר, ששניהם סוברים כדעת הנמוקי יוסף באשו משום חציו, אלא שנחלקו ביסוד מלאכת אופה, שה'חלקת יואב' סובר, שמלאכת אופה היא עצם הניתנה לתוך התנור,

אינו חייב משום רציחה, אלא דינו כדין אדם שבהמתו נגחה והרגה אדם אחר.

ולכאורה יש לומר, שאפילו לפי רבי יוחנן, אדם המדליק אש אינו חייב על ההיזק עד שהרכוש יינזק בפועל, ומ"מ נתחדש שהוא בעצמו נקרא מזיק בגופו בשעה ש'כחו מזיק', דהיינו, כשם שאדם היורה חץ אינו מתחייב בנזק עד שהחץ פוגע ומ"מ נחשב הדבר כאדם שהזיק, כן המדליק אש אינו חייב אלא בשעה שהאש שורפת בפועל, ולא בשעת ההדלקה, ומ"מ נחשב שהזיק בידיו.

❧ הדלקת הנר בערב שבת - שיטת בעל הנמוקי יוסף

ברם, ידועה קושיית הנמוקי יוסף' (ב"ק דף י' ע"א מדפי הר"ף ד"ה אשו) על שיטת רבי יוחנן, וז"ל:

ואי קשיא לך, א"כ הכי שרינן עם חשיכה להדליק את הנרות, והדלקתה הולכת ונגמרת בשבת, וכן מאחזיזין את האור במדורה, והולכת ונגמרת הדלקתה בשבת, ולפי זה הרי הוא כאילו הבעירה הוא בעצמו בשבת, וכל שכן הוא, דאילו הכא לא נתכוון להבעיר גדיש של חבירו כלל, והכא עיקר כוונתו היא שתדלק ותלך בשבת, ועם כל זה תנן (שבת י"ט ב') משלשין את הפסח לתנור עם חשיכה, ומאחזיזין את האור במדורת בית המוקד, ומועשים בכל יום, וכדאמרו. כי נעין במילתא שפיר, לא קשיא לך, שהרי חיובו משום חציו כזורק החץ, שבשעה שיצא החץ מתחת ידו, באותה שעה נעשה הכל, ולא חשבינן ליה מעשה דמכאן ולהבא, דאי חשבינן ליה הוה לן למפטריה, דאנוס הוא, שאין בידו להחזירה, וה"נ אילו מת קודם שהספיק להדליק הגדיש, ודאי משתלם נזיק מאחריות נכסים ידיה, דהא קרי כאן כי תצא אש שלם ישלם, ואמאי מחייב, הרי מת, ומת לאו בר חיובא הוא, אלא לאו ש"מ דלאו כמאן דאדליק השתא בידים חשבינן ליה, אלא כמאן דאדליק מעיקרא משעת פשיעה חשבינן ליה, וכן הדין לענין שבת, דכי אתחיל מערב שבת אתחיל, וכמאן דאגמריה בידים בהווא עידנא, דלית ביה איסור חשיב.

❧ אבלות על החורבן עצמו

ישנם שתירצו, שאם אמנם היינו דנים בשאלה ממתי יש לחייב את נבוכדנאצר עבור שריפת בית המקדש, בודאי שעל פי הכלל של 'אשו משום חציו' מחויב הוא מיום ט' באב, אך מכיון שהאבלות על חורבן הבית אינה אבלות על מעשה ההיזק שנעשה, אלא האבלות היא על התוצאה, היינו חורבן המקדש, הרי שסובר רבי יוחנן, שכיון שבפועל רוב המקדש נשרף ביום י', ראוי יותר להתאבל ביום י'.

וכן כתב ב'שערים מצוינים בהלכה' (ב"ק כ"ב א'), וז"ל:

ונראה לתרץ, דאם אנו דנים על מעשה השריפה, אז שפיר היה לנו לומר דהמעשה נגמר בתשעה באב, ולא בעשירי, אלא שבעשירי היה שורף מהמעשה והגרמא של אתמול, וכן הוא הדין אם דנין על האיש המבעיר האש, דהוי כאילו עשה הכל בהתחלתו, אבל בתשעה באב אנו דנים על ההיזק, וזה היה רובו בעשירי, וא"כ שפיר אמר רבי יוחנן דאילו היה שם היה קובע בעשירי, דמסתבר שיקבעו על היום שנעשה ההפסד ביותר.

.....
הבית שני באמת נשרף רוב הבית בתשיעי, ואם כן מובן מאד מה שקבעו את התענית בתשעה באב, ולא בעשירי בו, שהרי התענית שלנו היא על חורבן הבית השני, ח"ל:

קשה לי, הא על כרחך הא דרבי יוחנן דאמר קבעתיו בעשירי, אחורבן בית שני קאי, דעליו אנו מתענין, דאילו חורבן בית ראשון מאי נפקא מינה, מאי דהוה הוה, וקרא מחורבן בית ראשון מיירי, ואין לנו שום נפקא מינה משריפת בית ראשון לתענית שלנו על של שני, אלא תענית שלנו בשריפת השני תלוי הכל.

ויעיין שם שכתב, שמכל מקום יש לנו נפקא מינה מחידושו של רבי יוחנן שהבית הראשון נחרב בעשירי באב, לגבי זמן שאין שלום ואין שמד, שמבואר בגמ' ראש השנה י"ח ב' שבשאר הצומות אם רצו מתענים, ואם לא רצו לא מתענים, ורק בתשעה באב לעולם מתענים, משום שבית המקדש נחרב בו פעמיים, אולם לפי חידושו של רבי יוחנן שהבית הראשון נחרב בעשירי באב, נמצא שבתשעה באב לא נחרב בית המקדש רק פעם אחת, ואם כן הדין נתון שיהא תשעה באב כמו שאר הצומות שאם רצו מתענים, ואם לא רצו לא מתענים.

ג ועיין בספר 'מועדים בהלכה' עמוד שמ"ט (הערה פ"ה), ובשו"ת 'ארץ צבי' (או"ח סימן י"ד) בשם ה'נודע ביהודה'.

ולפי דברי ה'נמוקי יוסף' יש לבאר, שהחכמים קבעו את יום אבלות החורבן בט' באב, ולא בי' באב בו נשרף רוב הבית, על סמך הכלל של 'אשו משום חציו'. בט' באב הציתו הרשעים את האש ששרפה את המקדש, וע"כ יש להתייחס לט' באב כיום בו נשרף המקדש, שכל פעולת השריפה מתייחסת אל השעה בו הודלקה האש, ואע"פ שרוב המקדש נשרף בי', מ"מ כיון שהאש הוצתה בט' באב, כל החורבן מתייחס אל זמן ההצתה שהיה בט' באב.

על הסבר זה לקביעת האבלות בט' באב ולא בי', הקשו האחרונים, שרבי יוחנן עצמו, שהוא בעל שיטת 'אשו משום חציו', סבור שראוי היה לקבוע את האבלות על החורבן בי' באב ולא בט'², ומדוע מיאן רבי יוחנן בהסבר זה לקביעת האבלות על החורבן בט' באב.

.....
והאפייה עצמה היא רק 'תנאי', שעל ידה נחשב מעשה נתינת הבצק לתנור 'מעשה של אפיה, ואילו ה'אגלי טל' סובר, שהמלאכה היא האפייה עצמה, ועל כן, אם לא נאפית הפת בשבת, הרי הוא פטור. ועיין עוד בשו"ת 'אבני נזר' (או"ח סימן מ"ח).

ובענין 'שעון שבת' עיין בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סימן קנ"ז) ובשו"ת 'שואל ומשיב' (תניינא ח"א סימן ה') שכתבו, שמדברי ה'נמוקי יוסף' אנו יכולים ללמוד, שמותר לערוך שעון מערב שבת שידליק את הנר או את החשמל בשבת, וז"ל השואל ומשיב:

הרי מבואר, דבשבת לא אסרה תורה רק עשיה ממש, אבל מה שבא בכחו שרי, כמו שכתב ה'נמוקי יוסף, וכפי אשר כתבתי פירושו, דאינו רק גרמא, אף למאן דאמר 'אשו משום חציו'.

אולם יש הדוחים סברא זו, מחמת שיסוד ה'נמוקי יוסף' הוא רק בפעולה שהתחילה מערב שבת, ובזה י"ל שנחשבת כאילו כולה נעשתה לפני שבת, אבל ב'שעון שבת', שעצם הפעולה מתחילה בשבת עצמה, אי אפשר לומר שהכל מתייחס לערב שבת. ואולי יש לחלק בין כיבוי החשמל ע"י השעון, לבין הדלקת אור החשמל ע"י השעון, ועיין ב'אגרות משה' (או"ח ח"ד סימן ס').

ב אך עיין ב'גבורת ארי' (תענית כ"ט א') שהקשה על דברי רבי יוחנן, שהרי הפסוק שממנו הוכיח רבי יוחנן שרובו של היכל נשרף בעשירי, מדבר על חורבן הבית הראשון, אבל בחורבן

אף ב'שערים מצוינים בהלכה' (ב"ק כ"ב א') הביא מספר דחיות ליסוד ה'נמוקי יוסף', והביא שם שיש שחילקו בין מלאכת שבת לבין פעולות אחרות, וכמו שקי"ל שהעוקר חפץ בערב שבת מרשות היחיד ומניח אותו בשבת ברשות הרבים פטור, וכן שנים שעשו מלאכת שבת ביחד פטורים, וא"כ יש לומר שהמדליק אש מערב שבת לצורך שבת פטור ודומה לשנים שעשו ואין בזה איסור כלל^ה, ואין אנו זקוקים ליסודו של הנמוקי יוסף.

ובשערים מצוינים בהלכה (שם) הביא בשם שו"ת 'ארץ צבי' (או"ח סימן י"ד) אפשרות נוספת לדחיית ראיית ה'נמוקי יוסף' שיש לחלק, שהכלל של רבי יוחנן ש'אשו משום חציו' לא נאמר אלא במקום שבשעת ההדלקה הן האש והן הרכוש הניזוק, דהיינו תוצאות ההדלקה, נמצאים בעולם, ובשעת ההדלקה כבר ישנה אפשרות שהאש תגיע ותזיק לרכוש, אבל בהדלקת הנר של ערב שבת, הרי שהדבר הניזוק, הוא השבת, איננו בעולם בשעת מעשה ההדלקה בערב שבת, ובאופן זה לא אמרינן 'אשו משום חציו'.

ובמהר"ץ חיות (ב"ק כ"ב א') הקשה על יסודו של ה'נמוקי יוסף' בביאור 'אשו משום חציו', שאנו מחשיבים שכל המעשה והנוק של האש נעשו כבר בשעת ההדלקה, ומוחמות כן מותרת הדלקת הנר בערב שבת, שהרי מנוסח הברכה 'להדליק נר של שבת' מוכח, שבנרות שבת 'הדלקה עושה מצוה', כלומר שהמצוה היא בעצם פעולת הדלקת הנרות, ולא במה שהן דולקות [וכפי שמוכיחה הגמ' בשבת (כ"ב א') לגבי נרות חנוכה, ש'הדלקה עושה מצוה', מנוסח הברכה 'להדליק נר של חנוכה']. ואם כן הרי לפי ה'נמוקי יוסף' מתקיימת מצות הדלקת הנרות בערב שבת, ולא בשבת, וזה לא יתכן, שהרי בערב שבת אין מצוה בהדלקה, רק בשבת¹.

ה וצריך לומר שלא גזרו אפילו איסור דרבנן בזה משום כבוד שבת.

1 ו יש להעיר על דברי המהר"ץ חיות, שבהחלט נכון לומר, שמצות הדלקת הנרות מתקיימת בערב שבת, ודק שמטרת קיום מצוה זו בערב שבת היא כדי שיהא אורן של הנרות מאיר

וזה ההסבר בדעת רבי יוחנן שביקש לקבוע את האבלות ב' באב, ואדרבה הקושי הוא במה שקבעו החכמים את האבלות לט' באב, שהרי סוף כל סוף רובו של המקדש נשרף ב' באב, ומדוע קבעו את האבלות בזמן בו הציתו את האש, ואין לומר שהוא מחמת הכלל של 'אשו משום חציו', שהרי אין כלל זה מגדיר אלא את הזמן בו התחייבו הרשעים על מעשה ההיזק, אך עצם החורבן, דהיינו מה שנחרב לישראל המקדש, היה בעשירי.

❧ קושיות האחרונים על דברי ה'נמוקי יוסף'

אלא שבאמת דברי ה'נמוקי יוסף' מחודשים הם, ורבים מן האחרונים עמדו על דבריו, ובפרט התקשו בהבנת ראייתו מהדלקת הנר בערב שבת.

ב'קהילות 'יעקב' (ב"ק סימן כ"א) דחה את ראיית ה'נמוקי יוסף' מהדלקת נר שבת, והביא את דברי ה'בית מאיר' (סוף סימן י') וה'חתם סופר' (או"ח סימן פ"ד) המחדשים, שאף לפי הצד שיש שליחות לעכו"ם, מ"מ עדיין אין באמירה לעכו"ם בשבת איסור מדאורייתא, והטעם לזה הוא, שהתורה הקפידה על מנוחת ישראל בשבת, ולא על עצם עשיית המלאכה, וא"כ אף כשישראל מצווה לעכו"ם לעשות מלאכה בעבורו בשבת, והעכו"ם מקיים את השליחות ועושה מלאכה המתייחסת לישראל ע"י דיני שליחות, מ"מ גוף הישראל נח בשבת, שהרי לא עשה הישראל מלאכה בגופו, ואין בזה איסור מן התורה. ועל פי זה מחלק ה'קהילות יעקב' בין מלאכת שבת הנעשית בערב שבת, כגון הדלקת הנר, שלמרות שאנו מחשיבים את האש הדולקת כמעשה המדליק, מ"מ אין כאן מלאכת גופו בשבת, ואין בזה איסור שבת, כי 'אינו בגדר עושה מלאכה בשבת', ואע"פ שמדין 'אשו משום חציו' אנו רואים את המעשה כאילו נעשה בזמן התוצאה².

ד ועיין שם שסיים:

ומדברי ה'נמוקי יוסף' הנ"ל מוכח דלית ליה סברת ה'בית מאיר' וה'חתם סופר' הנ"ל.

אחר שעת הזריקה, ובשעת הזריקה הרי היו שם כרים וכסתות, נמצא שהזריקה עצמה אינה נחשבת כמעשה המזיק, ואין לחייב את הזורק אפילו אם נשבר הכלי לבסוף¹.

ומזה יש להוכיח, לכאורה, כדברי הנמוקי יוסף².

אולם התוס' (ב"ק י"ז ב' ד"ה זרק) כתבו, וז"ל:

נראה דאם זרק אבן או חץ על הכלי, ובא אחר וקדם ושברו, דפשיטא דחייב, ולא שייך כאן 'מנא תבירא תבר'.

ומבואר מודבריהם, שאף על פי שכלי הנזרק מראש הגג נחשב למנא תבירא, ומשעת הזריקה מאבד הוא את ערכו, כיון שעומד הוא להשבר, מ"מ כלי העומד להשבר על ידי שחץ נורה לכיוונו, אינו נחשב ל'מנא תבירא', ואם בא אדם אחר ושברו, חייב השני ששבר את כל בפועל.

והעיר ה'קהילות יעקב', שמדברי התוס' נראה, לכאורה, שהם חולקים על ה'נמוקי יוסף', שלפי דברי ה'נמוקי יוסף' הראשון שירה את החץ מתחייב בדמי הכלי מיד כשירה את החץ, כיון שהכל מתייחס לשעת זריקת החץ, וא"כ ראוי היה להחשיב את הכלי כ'מנא תבירא' ולפטור את השני

¹ וז"ל ה'קהילות יעקב' שם:

ולכאורה נראה ראייה גדולה לשיטת ה'נמוקי יוסף', מהא דסוף פרק ב', ואמר רבה, זרק כלי מראש הגג, והיו תחתיו כרים או כסתות, בא אחר וסלקו, או קדם וסלקו, פטור. מאי טעמא, בעידנא דשדיה פסוקי מפסקי גיריה... ובשלמא אי נימא כה'נמוקי יוסף' דחויבא דזורק הוא משום דנחשב שעשה הכל בשעת הזריקה (ולא דחשבינן כוחו כידו לומר דאח"כ בזמן שהחץ עושה הוא [הזורק] קעביד), מתבאר שפיר דהיכא דבשעת הזריקה לא היה ראוי לעשות ההיזק אז לא שייך לומר שבמעשה הזריקה היה כלול כל ההיזק שנעשה אחר כך, כיון דזריקה זו אינה ראויה לעשות כלום בלא עוד מעשה נוסף דסילוק תרים וכרים וכסתות, אבל אי נימא דמה שכוחו עושה אח"כ הוא הוא העושה, כי כחו כידו וכשלוחו, ובשעת הזריקה אינו עושה מעשה העבירה, אלא עושה מעשה קניית יד, כי עושה כח, וכחו כידו, וממילא מה שכוחו עושה אח"כ הרי נחשב שהוא הוא עושה, א"כ גם כשבעידנא דשדיה פסוקי מפסקי גיריה, מ"מ הא כח מיהו קעביד, וכחו כידו, ונהי דלא שייך לחייבו אשעת זריקה, כיון דמפסקי גיריה, מ"מ שפיר נוכל לחייבו אשעת ההיזק, שכוחו עושהו, ורק מטעם אנוס, יש לדון לפוטרו.

❧ חילוק בין אדם המזיק לחפץ הניזוק

ברם, ה'קהילות יעקב' (שם) צידד, שניתן להביא ראייה לדברי ה'נמוקי יוסף' מדברי הגמ' (ב"ק כ"ו ב') בדין זרק כלי מראש הגג, וז"ל הגמ':

אמר רבה, זרק כלי מראש הגג, ובא אחר ושברו במקל, פטור. מאי טעמא, מנא תבירא תבר. ואמר רבה, זרק כלי מראש הגג, והיו תחתיו כרים או כסתות, בא אחר וסלקו, או קדם וסלקו, פטור. מאי טעמא, בעידנא דשדיה פסוקי מפסקי גיריה.

כלומר, אדם שזרק כלי מראש הגג, ובעוד הכלי נופל באויר בא אחר ושברו, הרי שהשני פטור על שבירת הכלי, מפני שאנו מחשיבים את הכלי כאילו הוא כבר שבור, וכדבר שאין לו ערך. כמו כן אדם שזרק כלי מראש הגג, ובשעת הזריקה היו כרים וכסתות מונחים במקום בו הכלי אמור היה ליפול, באופן שהכלי לא היה נשבר מחמת הזריקה, ובא אחר וסילק את הכרים בעוד שהכלי נופל, ומחמת כן פגע הכלי בקרקע ונשבר, הרי שהזורק פטור מתשלום עבור שבירת הכלי, כיון שבשעה שזרק את הכלי לא נחשב מעשה הזריקה כפעולת היזק, כיון שהכלי לא היה ניזוק לולי שהשני בא וסילק את הכרים והכסתות [כן פירש רש"י].

והנה, באופן השני כשאדם זרק כלי מראש הגג, והיו שם כרים וכסתות, יש להקשות, מדוע הזורק פטור, והלא בפועל לבסוף לא היו שם כרים וכסתות, והכלי נשבר, וא"כ סוף כל סוף הנזק בא על ידי הזריקה שהיתה פעולת הזורק, וראוי היה לחייב את הזורק בנזק שבא ממעשהו. אמנם, לפי ה'נמוקי יוסף' יש לבאר זאת בפשטות, שמאחר והכל מתייחס

בשבת, כשם שבנר תנוכה מתקיימת מצות הדלקת הנרות בשעת ההדלקה, למרות שמטרת קיום מצוה זו היא שיתפרסם הנס על ידי הנרות הדולקים אחר כך.

ויעוין בחדושי הגר"ח על הש"ס (סימן י"א), שם הובאו דברי הגר"יו, שבמצות הדלקת נר שבת כלולים שני ענינים, א' 'כבוד שבת', בזה שמכין מערב שבת את הנר הנצרך לו בשבת. ב' 'עונג שבת', בזה שנהנה בשבת מהנר.

כלומר, מצות הדלקת הנרות היא להדליק נרות בערב שבת, ולהתענג מאורן של הנרות בשבת.

כלי מראש הגג, שבכלי עצמו נעשה פעולת נזק, ניתן להתייחס אל הכלי כ'מנא תבירא', אבל כשאדם יורה חץ אל עבר חפץ, הרי שבחפץ עצמו לא נעשתה פעולה כלשהי, וע"כ אין להתייחס אל החפץ ככלי שבור, ואע"פ שמבחינת זורק החץ כבר הושלמה פעולת הנזק, ובאמות כאשר נזק החפץ בסופו של דבר על ידי החץ, יכולים אנו להחשיב את הזורק כ'מוזיק' משעת זריקת החץ¹.

❧ קביעת אבילות על החורבן מזמן שהוצתה האש

ולפי דברי ה'קהילות יעקב' אלו, ניתן להסביר את טעם קביעת יום האבלות בתשעה באב, ולא בעשרה באב, שמכיוון שהדליקו את עצם בנין המקדש בתשיעי, הרי שהמקדש היה חשוב כ'מנא תבירא' כבר משעת ההדלקה [ואין זה דומה לזריקת חץ אל כלי], ועל כן קבעו את אבלות החורבן בזמן שהמקדש כבר נחשב על פי דין לחרב, דהיינו בתשעה באב.

טעמים נוספים לקביעות יום האבלות בתשעה באב

❧ עיקר צער החורבן

בספר 'שפתי חיים' (ח"ג עמוד שכ"ח) עמד על קושיא זו, וביאר בדבריו שנחלקו החכמים ורבי יוחנן איזה חלק מהחורבן גורם את עיקר הצער, הצתת האש או עצם שריפת הבית, ולפי החכמים, מאחר ועיקר הצער היה הצתת האש במקדש קבעו את יום האבלות בט' באב בו הוצת

ח וכעין יסוד זה הביא בפרסד יוסף' החדש (במדבר חב) בשם הרה"ק מקאצק, שאין אומרים את יסוד ה'נימוקי יוסף' בדין אשו משום חציו אלא כדי לחייב את הגברא, אבל במה שנוגע להחפצא, אין זה נחשב כהדלקה, עד שהכל נשרף.

ששבר את הכלי בפועל. ומוזה שלא החשיבו התוס' את הכלי ל'מנא תבירא', מבואר שחולקים הם על סברת ה'נימוקי יוסף'.

אך ה'קהילות יעקב' מסיק, שיש לחלק בין זריקת חץ אל כלי, לבין זריקת כלי מראש הגג, ובאמות התוס' וה'נימוקי יוסף' לא חולקים זה על זה, וז"ל ה'קהילות יעקב':

אכן לענ"ד, הא דדנו בגמרא אי בתר מעיקרא אולינן, ומה שכתב ה'נימוקי יוסף' דנחשב שעשה הכל בשעת זריקה, הם שני ענינים, דבגמרא דנו על החפצא [שנשבר] אי נחשב תיכף בשעת זריקתו מנא תבירא או אחר כך, וזה אינו אלא בשזורק הכלי עצמו, שכבר נמצא בו כח הנפילה, אבל בזורק חץ לכולי עלמא אין החפצא דכלי כשבור, אבל דברי ה'נימוקי יוסף' שכתב דבשעת זריקת החץ כבר נחשב שעשה הכל, אין כוונתו שהכלי נידון כשבור, אלא רצה לומר שהגברא נחשב עכשיו מוזיק... והכי נמי דכוותה בזורק חץ, אנ"פ שהחפצא עדיין לא נחשב כשבור, מ"מ הזורק את החץ מקרי מוזיק באותה שעה, שגם עשיית מעשה שמחמתו יזוק הכלי אחר זמן, מוחשב 'מוזיק', היכא דנתברר לבסוף שהכלי נשבר מחמתו.

כלומר, יסודו של ה'נימוקי יוסף' שיש להתייחס לכל תוצאות הפעולה כאילו נעשו בזמן הפעולה עצמה, נאמר רק לגבי המעשה של הגברא, וע"כ בשעה שהצית את האש או זרק את החץ נחשב כבר ל'אדם המוזיק', אבל לגבי החפץ הניזוק אין אנו אומרים שנחשב כאילו ניזוק כבר משעת הפעולה, אלא רק מהזמן שניזוק בפועל.

יסוד דברי ה'קהילות יעקב' הוא, שיש חילוק בין הגדרת החפץ לבין הגדרת פועל הפעולה, ומה שחידש ה'נימוקי יוסף' שבשעת עשיית הפעולה יש להתייחס כאילו כבר נעשו כל תוצאות הפעולה, הוא רק במה שנוגע למעשיו של פועל הפעולה, וכאשר אדם עושה פעולה שתוצאותיה בפועל גורמים לנזק, ואנו מבקשים לדעת מתי היה הזמן בו הזיק, וממתי ניתן לכנותו בשם 'מוזיק', ניתן להשתמש בכלל של 'אשו משום חציו' הקובע שנקרא 'מוזיק' משעת הדלקת האש או משעת זריקת החץ. אבל החפץ הניזוק אינו נחשב כשבור אלא משעה שניזוק בפועל, וע"כ כשזורק אדם

עצמה, אלא הוא נחשב כהתחלה וכגורם לכל צרות הכלל והפרט, עד שנוכה לגאולה השלימה בבנין הבית השלישי.

ומאחר וחורבן הבית מסמל את ההתחלה של עת צרה כללי, א"כ ראוי לקבוע את האבל בזמן בו התחילו כל הצרות, דהיינו הזמן בו הציתו הרשעים את המקדש, שבזה התחילה עת צרה כללית. מחמת כן תקנו שיום האבלות על החורבן יהיה בתשעה באב, ולא בעשירי, כדי להדגיש שעיקר האבלות היא על התחלת עת צרה כללית בעם ישראל שהתחילה ביום התשיעי לחודש אב. אם היו החכמים קובעים את האבלות ל' באב, היינו טועים וסוברים שהאבלות היא רק על חורבן בית המקדש עצמו, אבל עכשיו שנקבע יום ט' באב כיום האבלות, ברור הדבר שהאבלות היא לא רק על חורבן בית המקדש, אלא על התחלת עת הצרה הכללית של עם ישראל.

❧ חי'ול המקדש

אף ה'חתם סופר' (שו"ת חת"ס או"ח סימן ל"ג) נדרש לבאר את הטעם שקבעו החכמים את האבלות בט' באב, וז"ל:

בסוף תענית, אמר רבי יוחנן, אי הוינא התם קבענא בעשירי, משום שרובו של היכל בו נשרף, וצריך לומר, דאנן סבירא לן דבאו בה פריצים נתחלל, נמצא מששלטו בו זרים בט', והציתו בו האש, מיד יצא לחולין, נמצא בעשירי נשרף בית חול, על כן לא קבעוהו בעשירי.

כלומר, אף חורבן הבית בעצמו היה ביום ט' באב, כיון שמיד כשהציתו הרשעים את האש נתחלל המקדש ופקעה קדושת בית המקדש, ומה שנשרף בעשירי כבר היה בית עצים ואבנים של חולין, וא"כ עיקר החורבן הוא במה שנתחלל המקדש, ועל חורבן זה קבעו החכמים אבלות בט' באב, כיון שמה שנשרף אח"כ היה רק עצים ואבנים של חולין. בתשיעי

המקדש. עוד ביאר שם, שמטעם זה אנו מקילים לאחר חצות בדרגת האבלות, ומזמן המנחה אנו מוכנים כבר לקבל דברי נחמה, וז"ל:

והמחלוקת היא, היות ובכח הציבור לצום רק יום אחד, איזה חלק בחורבן הבית מהווה סיבה חזקה יותר לאבלות ולקביעת הצום, לדעת חכמים עיקר הצער והכאב שבחורבן היה בשעה שהציתו את האש, ומה שנשרף אח"כ במשך כל היום העשירי הוא רק תוצאה של ההצתה, ולכן קבעו את הצום בתשיעי, ומאותה סיבה משעת מנחה הקילו במנהגי האבלות, כי זה הזמן לאחר שכבר התחילו לשרוף ועבר עיקר הצער. ואז כבר אפשר להתנחם ולבקש מהש"ת 'נחם' ט'.

❧ ט' באב כיום אבל כלאי

טעם נוסף לאבלות דוקא ביום ט' באב, שמעתי מהרב אברהם חיים פויר, ויסוד הדברים הוא, שהרי ידוע שחורבן הבית נחשב לתחילת כל הצרות שאירעו לישראל במשך הדורות, וכשאנו מתאבלים בתשעה באב, אין זו אבלות רק על חורבן הבית, אלא אנו מתאבלים על כל הצרות של כלל ישראל'. מטעם זה, לדוגמא, אנו מנחמים אבלים בנוסח 'המקום ינחם אתכם בתוך שאר אבלי ציון וירושלים', שאנו מזכירים לאבלים את המתאבלים על חורבן הבית, כי צרת המתאבל על מתו נובעת וקשורה לצרת חורבן הבית. חורבן הבית, לפי דברים אלו, אינו עומד כצרה בפני

.....
ט ומ"מ יש לעיין, מדוע אנו מוכנים לקבל נחמה לאחר עיקר הצער, למרות שאנו עדיין עומדים לפני זמן שריפת המקדש. כמו כן יש להבין, מדוע אנו מתאבלים רק על עיקר הצער, ולא על כל הצער, והלא ראוי להתאבל על שני הדברים יחד, הצתת האש ושריפת הבית.

י כן אמרו (סוטה מ"ח א'):

מיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה.

וכן אנו אומרים בסדר העבודה ביום הכיפורים:

ומעת חסרנו כל אלה, תכפו עלינו צרות.

שלם בלא פגם אין כל אפשרות לרשעים להזיק ולנגוע בבית המקדש של מטה, ואילולא חטאו ישראל לא היו נבוכדנצר וטיטוס יכולים להחרیب את בית המקדש של מטה. אמנם, כאשר חטאו ישראל ופגמו בבית המקדש של מעלה וטימאו אותו, כביכול, הרי ניתק בית המקדש של מטה מושורש קיומו, וממילא ניתנה לנבוכדנצר וטיטוס אפשרות להחרیب את בית המקדש של מטה א'.

ולפי דברי ה'נפש החיים', אפשר לבאר [על דרך ה'חתם סופר' הג"ל], שעיקר החורבן ודאי היה בתשעה באב, כשחטאו כלל ישראל גרמו לבית המקדש העליון להחרב, ואז נגזרה הגזירה שיוכלו הרשעים להחרیب את בית המקדש של מטה. ולמרות ששריפת בית המקדש של מטה לא הסתיימה עד " באב, מ"מ בעולם העליון כבר נחרב בית המקדש בתשיעי. ולפי הסבר זה, אין אנו מתאבלים על חורבן בית המקדש של מטה, כיון שבאמת לאחר חורבן בית המקדש של מעלה אין בית המקדש של מטה אלא עצים ואבנים, אלא אנו מתאבלים על חורבן בית המקדש העליון שנחרב בט' באב.

ויש להוסיף, שבירושלמי (יומא פ"א ה"א) איתא 'כל דור שאינו נבנה בימיו מועלין עליו כאילו הוא החרבו'. ולפי דברי ה'נפש החיים' יש לבאר

.....
יא ובהגהות יעב"ץ (נדרים ס"ב א') הקשה על מה שדרש רבי יוחנן שכלי הקודש נעשו חול לאחר שהשתמש בהם בלשצר שנאמר 'ובאו בה פריצים וחיללוה', וז"ל:

תימה, הא תנן התם 'אין מועל אחר מועל אלא בבהמה ובכלי שרת'.

וכוונתו להקשות, שאף לאחר שהשתמש בלשצר בכלי הקודש, נשארו בקדושתם, כמו לאחר שמועלים בהם.

ונראה ליישב, שיש לחלק בין חילול הקודש על ידי 'חיד', שאז לא פקעה קדושת הכלי ויש מועל אחר מועל, לבין חילול הקודש על ידי זרים השולטת במקדש, ובפרט לפי מה שנתבאר שיד זרים לא היתה יכולה להחרیب את המקדש אלא רק לאחר שחטאו ישראל, שמחמת חטאי כלל ישראל פקעה הקדושה מהמקדש והכלים של מעלה וממילא פקעה הקדושה מהמקדש והכלים של מטה, ואז חילול הקודש מפקיע את הקדושה, ואין נוהג הכלל של 'אין מועל אחר מועל'.

נחרב בעצם כל המקדש, כיון שהרשעים הפקיעו ביום זה את קדושת המקדש, ועל זה קבעו החכמים אבלות בט' באב.

❧ חורבן בית המקדש של מעלה

ואולי אפשר להוסיף הסבר לקביעת האבלות בט' באב על פי דברי הגר"ח מוואלאזין בספרו 'נפש החיים' (שער א' פ"ד), יסוד דבריו שם הוא, שכל 'דיבור' 'מעשה' ו'מוחשבה' של כל אדם בעולם הזה, פועל ומשפיע בעולמות העליונים. וכשם שאפשר לפעול לטובה ע"י מוצות ומועשים טובים, כן אפשר ח"ו לפגום בעולמות העליונים ע"י חטאים ועוונות, וז"ל:

וזאת תורת האדם, כל איש ישראל אל יאמר בלבו ח"ו, כי מה אני ומה כחי לפעול במעשי השפלים שום ענין בעולם, אמנם יבין וידע ויקבע במחשבות לבו, שכל פרטי מעשיו ודיבוריו ומחשבותיו, כל עת ורגע, לא אתאבדו ח"ו, ומה רבו מעשיו ומאד גדלו ורמו. שכל א' עולה כפי שרשה לפעול פעולתה בגבהי מרומים בעלמות וצמצחות האורות העליונים. ובאמת כי האיש החכם ויבן את זאת לאמיתו, לבו יחיל בקרבו בחיל ורעדה, בשומו על לבו על מעשיו אשר לא טובים ח"ו, עד היכן המזה מגיעים לקלקל ולהרוס בחטא קל ח"ו, הרבה יותר ממה שהחריב נבוכדנצר וטיטוס, כי הלא נבוכדנצר וטיטוס לא עשו במעשיהם שום פגם וקלקול כלל למעלה, כי לא להם חלק ושוורש בעולמות העליונים שיהיו יכולים לנגוע שם כלל במעשיהם, רק שבחטאינו נתמעט ותש כביכול כח גבורה של מעלה, את מקדש ה' טמאו כביכול המקדש העליון, ועל ידי כן היה להם כח לנבוכדנצר וטיטוס להחרیب המקדש של מטה המכוון נגד המקדש של מעלה, כמו שארז"ל 'קמחא טחינא טחינת' (איכה רבה פ"א סימן מ"א), הרי כי עונותינו החריבו נוה מעלה, עולמות עליונים הקדושים, והמזה החריבו רק נוה מטה.

כלומר, בעולמות העליונים נמצא בית מקדש המכוון כנגד בית המקדש שבעולם הזה, ובית המקדש בעולם הזה שואב את כחו, קדושתו, ועצם קיומו מבית המקדש שבעולמות העליונים. כאשר בית המקדש העליון

וכעין זה איתא במדרש (איכה רבה ד' י"ד):

'מזמור לאסף אלקים באו גוים בנחלתך', לא הוה קרא צריך למימור אלא 'בכי לאסף' 'נהי לאסף', 'קנה לאסף', ומה אומר 'מזמור לאסף', אלא משל למלך שעשה בית חופה לבנו וסיידה וכיידה וציירה, ויצא בנו לתרבות רעה, מיד עלה המלך לחופה וקרע את הוילאות ושיבר את הקנים, ונטל פדגוג שלו איבוב של קנים, והיה מזמר, אמרו לו, המלך הפך חופתו של בנו, ואת יושב ומזמר. אמר להם, מזמר אני שהפך חופתו של בנו, ולא שפך חמתו על בנו. כך אמרו לאסף, הקב"ה החריב היכל ומקדש, ואתה יושב ומזמר. אמר להם, מזמר אני ששפך הקב"ה חמתו על העצים ועל האבנים, ולא שפך חמתו על ישראל, הדא הוא דכתיב 'ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה'.

והוסיף ב'שער הכוונות' (ענין בין המצרים וט"ב) בביאור המדרש:

הענין יובן, במה שדרש בגמרא ע"פ 'מזמור לאסף אלקים באו גוים' כו', והקשו: 'מזמור?', 'קנה' מיבעיא ליה. ותירצו, כי בתחילה התחילו האויבים להרוג את בני ישראל, ואז חשבו ישראל שלא יהיה ח"ו תקומה למפלתם, ויכלו ח"ו בחרב האויבים, ובראותם שהציתו אש בהיכל לעת ערב, שהוא זמן המנחה, אז אמרו 'מזמור', ושמחו שמחה גדולה, וקבלו נחמה, כי אם ח"ו לא היה הקב"ה משליך חמתו על העצים ועל האבנים, לא היתה תקומה לשונאי ישראל, וכמשו"ל כלה את חמתו ויצת אש בציון. ונמצא, כי לעת מנחת ערב שהציתו אש בהיכל, אז אמרו ישראל מזמור, וקבלו נחמה על צרתם, א"כ המנהג הנזכר הוא טוב ונכון.

כלומר, דוקא בשעת המנחה כשהציתו הרשעים את האש במקדש התחילו לומר שירה, כיון שאז ראו שהקב"ה מכלה את כעסו בעצים ואבנים ואינו מבקש להשמיד את כלל ישראל, ומטעם זה אנו אומרים נחם דוקא במנחה, ולא בשאר התפילות, כי עצם חורבן הבית היה לנחמה, שעד שלא נחרב הבית היה חשש שהקב"ה ישמיד את כלל ישראל, וכשנחרב הבית התנחמו במה שכילה את חמתו רק על עצים ואבנים.

ובזה יש לבאר את הטעם שהאבלות הולכת ופוחתת בדרגתה במשך היום, שהצער הגדול יותר בתשעה באב היה עד הצהרים, עד הזמן שבו

את כוונת חז"ל, שבכל זמן ועת אם בית המקדש של מעלה עומד על תילו, הרי שממילא יבנה בית המקדש של מטה, וא"כ, כיון שעוונותינו הם אלו המחריבים את בית המקדש של מעלה, ומחמת כן אין בית המקדש התחתון נבנה, ממילא מה שלא נבנה בית המקדש של מטה הוא תוצאה ישירה של חורבן בית המקדש העליון הבא על ידי חטאינו ועוונותינו. ועל פי זה יש לומר, שהאבלות על החורבן איננה רק על חורבן בית המקדש של מטה לפני אלפיים שנים, אלא על חורבן בית המקדש העליון של דורנו, ועל מעשינו וחטאינו הגורמים לחורבן אף בזמן הזה.

❧ אמירת 'נחם' במנחה - האבלות פוחתת במשך היום

הבאנו לעיל את דברי הרמ"א שכתב, שהטעם שאנו אומרים נחם דוקא בתפילת מנחה, ולא בשאר תפילות, הוא משום שאין אנו מזכירים את הנחמה אלא בשעת החורבן ממש, והדברים צריכים ביאור. עוד הבאנו לעיל את קושיית 'שער הכוונות' מדוע האבלות הולכת ופוחתת במשך היום, בעוד עיקר החורבן היה בסוף היום לעת ערב.

עוד הבאנו להקשות, מדוע המזמור שבתהילים (ע"ט) העוסק בחורבן הבית פותח בתיבת 'מזמור', המורה על שמחה וזמר, ולא בתיבה המורה על צער ועצב, דוגמת 'קנה'.

וברש"י (קדושין ל"א ב' ד"ה איסתיעא) ביאר, זו"ל:

'מזמור לאסף אלקים באו גוים בנחלתך' וגו', 'קנה לאסף' מיבעי ליה, ודרש כך, שאמר אסף שירה על שכילה הקב"ה חמתו בעצים ואבנים שבביתו, ומתוך כך הותר פליטה בישראל, שאלמלא כך לא נשת"י משונאי ישראל שריד, וכן הוא אומר 'כלה ה' את חמתו ויצת אש בציון'.

הרי שרש"י מבאר, שהמזמור בא לשבח ולהלל את הקב"ה על שהחריב את בית המקדש, שהוא בנין עצים ואבנים, ולא השמיד את כלל ישראל עבור עוונותיהם.

היום היו ישראל בסכנה שמא מידת הדין תכריע לחובה, ובמשך היום גברה מידת הרחמים וחרב המקדש, וע"כ האבלות נחלשת בדרגתה.

❦ תשעה באב איקרי 'מועד'

ה'שם משמואל' (דברים שנת תרע"ז) דן במספר שאלות בענין מהותו של יום תשעה באב. כלל ידוע הוא בספרים הקדושים, שבכל שנה ושנה בזמן המועד חוזרת ההשפעה והרושם שהיו בשעת התרחשות הנס שמחמתו נקבע המועד. אך כלל זה אינו אלא ביום שמחה, ולא ביום של צרה, כיון שאין הצרה משפיעה או עושה רושם ביום ההוא למשך הדורות². וא"כ יש לשאול מדוע אנו מציינים וצמים את יום תשעה באב בכל שנה ושנה, והלא תשעה באב הוא רק יום צרה, ואין ביום זה כדי להשפיע או להשאיר רושם לזמננו אנו, וז"ל:

נראה לפרש הפלוגתא, על פי מה ששמעתי ביחוד מוכ"ק אבי אדמו"ר זצלה"ה בענין הצומות, על פי מה שהגיד הקדוש הרבי מלובלין זצלה"ה בפסוק 'לא תקום פעמים צרה' (נחום א, ט), כי כל הנסים שנעשו לישראל נעשה רושם באותו זמן, ובכל שנה כשמוגיע הזמן הזה מתעורר הנס בצד מה, כענין פסח ושאר המועדים שמתעוררים האורות שהיו אז בשעת הנס, אך הצרות ר"ל לא נשאר מהן רושם בזמן, וזהו לא תקום פעמים צרה, שכן הצרה אינו נשאר רושם בזמן לפעם אחרת, עכ"ד. אך לפי זה צריך להבין מהו ענין הצומות שבכל שנה בזמן הזה.

עוד הקשה ה'שם משמואל' במה שאיתא בגמ' (ב"ב צ"ט א') בענין הכרובים, וז"ל הגמ':

רבי יוחנן ורבי אלעזר, חד אמר 'פניהם איש אל אחיו', וחד אמר 'פניהם לבית', ולמאן דאמר 'פניהם איש אל אחיו', הא כתיב 'פניהם לבית', לא

יב ובמאמר י"ג 'תשעה באב לעתיד לבוא' הארכנו בביאור הרושם של תשעה באב.

נחרב בית המקדש, שעד אז היתה נפשם תלויה ועומדת שמא הקב"ה ישמיד את כלל ישראל, וכשהקב"ה כילה את חמתו על העצים והאבנים הוקל צערם, וכשם שבזמן החורבן התנחמו בשעה שהתחיל הבית להשרף, אף אנו מסכימים לקבל דברי נחמה, וע"כ מוסיפים בתפילת מנחה 'נחם'.

רבי חיים ויטאל הקשה, מדוע במשך שנים רבות שהיו בני ישראל בגלות נשארה ארץ ישראל שוממה וחריבה, וכתב בספר 'עץ הדעת טוב' על פרשת נצבים, וז"ל:

או ירצה עם מה שאמרו ז"ל, 'מזמור לאסף', 'קינה' מיביע ליה. ותירצו, כי הזמור הוא כמו שאמר הכתוב 'כילה ה' חמתו', במה, כי 'ויצת אש בציון', ולא על אנשי ציון עצמון, וזהו שאמר: ואמר הדור האחרון כאשר יראו את מכות הארץ ותחלואיה עצמה אחר זמן רב שנתגרשו ישראל מעליה, וא"כ מה חטאה הארץ עצמה להכותה במכות וחלאים עצומים ואף גם אחר שגם עם ישראל אינם בה, ואז יאמר הדור האחרון, כי זה אינו במידת הדין, רק מידת רחמים, שם הויה, הוא אשר חילה אותה, וכל התחלואים היו בה כדי שלא ישפוך על ישראל כל חמתו.

והביאור הוא, שהקב"ה בחסדו העניש את הארץ עצמה [כשם שכילה את חמתו על העצים והאבנים שבבית המקדש] בכדי שלא יאלץ להעניש את בני ישראל בעונש חמור. וזה הפירוש בפסוק 'ויצת אש בציון' שהקב"ה בחסדו העניש את ציון, ולא את אנשי ציון. ארץ ישראל נשארה במצב של חורבן ושומון במשך שנות הגלות, כעדות לאהבת הקב"ה את עמו, וכהוכחה שבמידת הרחמים בחר הקב"ה לכלות את זעמו על העצים ועל האבנים, ולא על בני ישראל.

וא"כ על זה נאמר 'מזמור לאסף', ולא 'קינה לאסף', כיון שמידת הרחמים גברה על מידת הדין, וחס הקב"ה על עמו וע"ז יש להודות ולשמוח, ומטעם זה נהגו לומר 'נחם' דוקא במנחה, שבזמן המנחה כשהוצת ההיכל גלוי היה שגברה מידת הרחמים ושפך הקב"ה את חמתו על העצים והאבנים, ודבר זה לנחמה יחשב. האבלות הולכת ופוחתת במשך היום, כיון שהורבן המקדש הוכיח שגברה מידת הרחמים על מידת הדין, שבתחילת

כלומר, העונש של חורבן הבית הוא כפרה לעונות כלל ישראל, וממילא, בשעת החורבן, כשנתן הקב"ה רשות לגוים להחריב את בית המקדש, נתכפרו עוונות בני ישראל ונחשבו כ'עושים רצונו של מקום' ועל כן מצאו הגויים את הכרובים מעורין זה בזה. אין אנו מציינים את תשעה באב בכל שנה מחמת הצרות שאירעו, כיון שאין הצרה משאירה רושם או השפעה על היום לדורות, אלא אנו מציינים את תשעה באב כיום כפרה וריצוי, שבים זה נתכפרו עוונותיהם של ישראל ע"י חורבן הבית.

וא"כ יש להקשות מדוע אנו מתענים ומתאבלים?

וההסבר הוא, על פי מה שאמרו בספרים הקדושים, שכדי לזכות לריצוי של תשעה באב, צריכים 'כלי' להכיל את השפעת הריצוי, ובשעת החורבן היו הצרות כלים לקבל את השפעת הריצוי, ובזמן הזה הצומות הם הכלים לקבל את השפעת הריצוי⁷.

ועל פי דבריו יש לפרש את מה שאמרו שתשעה באב נקרא מועד, שבתשעה באב יש את הרושם של כפרה וריצוי, ויום כזה הוא יום 'מועד' [ועל כן אין אומרים בו תחנון]. בתשעה באב אין אנו מציינים את הצרות שאירעו באותו יום, אלא אנו מציינים את התוצאה של אותם צרות, דהיינו קירבה מחודשת בין הקב"ה לעמו, והכרובים המעורין זה בזה מעידים על קירבה זו.

⁷ יד עיין במהרש"א (בכורות ט' א') שהעיר, שבין י"ז בתמוז לתשעה באב ישנם כ"א ימים, כמו שיש כ"א ימים מראש השנה עד השענא רבה. ודומים הם זה לזה, ששניהם נחשבים ימי כפרה, ימי תשרי כפשוטם, וימי בין המצרים הם 'תולדות ליבון עונות', כי הצרות ויסורין מכפרין, כמ"ש הגלות מכפר⁸.

⁸ וע"ע בענין זה במאמר א' 'סוד כ"א ימים והקשר של ימי בין המצרים למועדי ירח האיתנים'.

קשיא, כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום.

ומבואר בגמ', שהכרובים עומדים זה מול זה בזמן שישראל עושים רצונו של מקום, ואילו כשאינם עושים רצונו של מקום פניהם לבית.

ואילו בגמ' ביומא (נ"ד ב') איתא:

אמר ריש לקיש, בשעה שנכנסו נכרים להיכל ראו כרובים המעורין זה בזה.

והלא בזמן החורבן לא היו ישראל עושים רצונו של מקום, ומדוע היו הכרובים אז מעורים זה בזה⁷.

ותירץ ה"שם משמואל⁸, וזה לשונו:

ו"ל דהנה אז באותן הצרות נטלו ישראל הפוכי על כל עוונותיהם, והצרות היו להם לכפרת עון, עד שנעשו נרצים לאביהם שבשמים, וע"כ אמרו ז"ל (יומא נ"ד ב') כשנכנסו נכרים להיכל ראו כרובים המעורין זה בזה, אף שבזמן שאין עושין רצונו של מקום הפכו פניהם זה מזה (ב"ב צ"ט א'), מ"מ אז היו מעורין, מחמת שנעשין אז רצוין, וריצוי זה נשארה מומנו רשימה לדורות בכל שנה בזמן הזה. אבל ידוע שלכל דבר ולאורות הבאין מן השמים צריכין למטה מעשה שיהיה כלי להכיל, וכמו הנשמה שמן העליונים אי אפשר לה להיות למטה בלתי גוף שנושא אותה, ע"כ תקנו ז"ל הצומות שיהיו כלים להכיל את הריצוי והאורות, מעין אז שהצרות היו כלים לריצוי.

⁷ יג וכבר הקשה כן הריטב"א (יומא נ"ד ב') בשם הר"י מיגש, וז"ל:

בשעה שנכנסו עובדי גילולים להיכל מצאו כרובין מעורין זה בזה. הקשה הרב בן מנאש ז"ל, דהא בב"ב אמרינן שלא היו פניהם איש אל אחיו אלא כשהיו עושין רצונו של מקום, ויש מתרצים דהתם בכרובין דמשה, אבל הכא בכרובים דצורתא שבכותלים, תמיד היו מעורין. ותימה, דא"כ היכי אמרינן לעיל שהיו מראין להם כרובין דצורתא להראות חיבתן לפני המקום, והנכון כמו שפירש הרא"ם ז"ל, דהני נמי בנס היו מעורין עכשיו, אלא שנעשה נס לדעה כדי לגלות ערותן.

כי דליתני' (תהלים לב), ולו שני פירושים, לשון 'דלות' ולשון 'התרוממות', כי הדלות שהם הצרות הם סיבות ההתרוממות, וגרמיות להיות יתרון אור ממה שהיה. ויתרון אור הזה יבא מהחשך, כי במחשכים הושיבנו כדי שיצא אור גדול מהחושך. וכמו דם המתהפך לחלב שהוא לבן, כן ויהפוך ה' את הקללה לברכה, כי הקללה עצמה נתהפך לברכה. וחורבן בית המקדש היא בנינו, כי חורבן בית המקדש גורם להיות תם עונך בת ציון, ואז יבנה בית המקדש הגדול שהוא בנין בית עולמים הנצחיים.

חורבן בית המקדש, והגלות שבאה בעקבותיו, הינם עונשים המזככים אותנו, עד שנזכה להגיע לדרגה בה אנו מסוגלים וראויים לבנין הבית השלישי, וצרות החורבן והגלות הם אבני הבנין מהם יבנה בית המקדש לעתיד לבוא. מחמת כן ימי הצום ייהפכו לימי שמחה ומועד, מפני שימים אלו הם המאפשרים את בנין הבית והגאולה. אף בזמן הזה, שאנו עדיין בגלות, אור הגאולה טמון בימי הצום בעצמם, ועל כן נחשב תשעה באב ליום מועד אף לפני הגאולה השלימה".

זי והשל"ה מסביר מדוע נשאר החיוב לנהוג כבוד במקום המקדש, אף שהמקדש נתחלל ונחרב ואינו בקדושתו, וז"ל:

על כן נוהגין כבוד בחורבנו כמו שהיו נוהגין בישובו, כי החורבן סיבת הישוב האמיתי, והוא על דרך דתנן (שבת לא ב') הסותר על מנת לבנות.

וכן ביאר שתשעה באב קשור לגאולה העתידה ומחמת כן אף קשור לגאולה הראשונה, וז"ל:

וצום הרביעי וצום החמישי וכו' יהיה לששון ולשמחה. ועל זה בא הרמז בתורה בדברי אהרן שאמר (שמות לב), חג לה' מחר, ואמר זה על י"ז בתמוז, ויש מחר שהוא לאחר זמן, ורמז כי לעתיד יהיה צום רביעי לחג לששון ולשמחה. ותשעה באב נקרא מועד כמו שנאמר (איכה א, טו), קרא עלי מועד, על שם עתיד שיהיה חג. על כן תשעה באב תמיד חל כמו שחל יום ראשון של פסח, שבו יצאו ישראל ממצרים שהוא מעין גאולה דלעתיד, כמו שנאמר, כימי צאתך ממצרים כן אראנו נפלאות (מירכה ז, טז).

❧ ט' באב נקרא 'מועד' ע"ש העתיד

השל"ה (מסכת תענית פרק תורה אור) מבאר, שהטעם שתשעה באב נקרא 'מועד' אינו מחמת מה שאירע בו בעבר, אלא על שם מה שעתיד להיות ביום זה, וז"ל:

המכות והגליות והצרות, ובפרט צרת חורבן המקדש, הם מזככים, ויתבטלו הקליפות שהם עתה הרוב. ולעתיד לא זו שיהיה רוב תשבחות, אלא ומלאה הארץ דעה, מקטנים ועד גדולים. ולזו הסיבה נקרא ט' באב מועד, כי מתוך צרה רוחה, וזהו שאמר 'שישו אתה משוש' וגו' (ישעיה סו, י), וכן מה שאמרו כי הד' צומות יהיו לששון ולשמחה. אשר על זה בא הרמז בתורתנו הקדושה שאמר אהרן 'חג לה' מחר' (שמות לב, ה), ומצאתי בקונטרס דהאר"י ז"ל שהדברים כפשוטן, כי יש מחר שהוא לאחר זמן, ויהיה חג לה' מחר, שהוא י"ז בתמוז, כי יהיה לששון ולשמחה.

לפי השל"ה הטעם שתשעה באב נקרא 'מועד' הוא משום שלעתיד לבוא יחפך יום תשעה באב מיום אבל ליום טוב^{טו}. דבר זה מרמז במה שאמר אהרן הכהן לבני ישראל ב"ז בתמוז בשעה שחטאו בעגל 'חג לה' מחר', ואין הכוונה ב'מחר' ליום המחרת ממש, אלא ליום שלאחר זמן, שלעתיד לבוא יהיה יום י"ז בתמוז יום מועד. ובטעם הדבר שהצומות עתידים להיות ימי מועד, כתב השל"ה (פרשת בלק תורה אור), וז"ל:

דע, כי אין רע יורד מלמעלה לאומה ישראלית כי בנים הם לה', ואף שחרה אף ה' בהם בחורבנות המקדשות וחורבן ישראל וגליותם בין האומות, הכל הוא לטובתם, וכאשר יסר איש את בנו ה' מייסרנו^{טז}, והכל לטובתנו להזדכך בכור האומות להתם חטאת ופשע, להיות זך בלי שמרים בלי סיג, רק אור בהיר לעתיד. כי היסורין ממרקין וגם מביאים לידי תשובה, כמו שנפרש בפרשיות שהן בין המצרים. ואז יקום 'ארומוך ה'

טו ועיין במאמר י"ג 'תשעה באב לעתיד לבוא' שהרחבנו בביאור דברי השל"ה.

טז ויש להעיר, שחודש הפורענות נקרא בדוקא בשם חודש 'אב', לרמז על הקשר החזק שבין הקב"ה לבני ישראל, שהוא כמו הקשר בין אב לבנו.

צח ❧ אז ישיר • ❧ מאמרי תשעה באב

❧ לידת מלך המשיח בתשעה באב

על פי דברים אלו ניתן לבאר את ענין לידת המשיח בתשעה באב, וכפי שאמרו במדרש (אסתר רבה פתיחה סימן י"א) 'והיה כאשר נלכדה ירושלם, אמר לון אף ההיא אינה צרה, אלא שמחה, שבו ביום נולד מנחם', וכתב ב'שער הכוונות' (ענין בין המצרים וט"ב), וז"ל:

ונלע"ד ששמעתי ג"כ ממורי ז"ל טעם אחר [לומר 'נחם' בדוקא בתפילת מנחה], והוא כי אז במנחת ט"ב נולד המשיח הנקרא מנחם.

כלומר, ישנו טעם נוסף לאמירת 'נחם' דוקא במנחה, והוא משום שהמשיח נולד בתשעה באב בשעת המנחה. וכיון שעיקר הנחמה היא בביאת המשיח הרי שלידת מלך המשיח בזמן מנחה בתשעה באב קובע שזמן מנחה ראוי להיות זמן של נחמה.

ואולי יש להוסיף ביאור במה שאמרו חז"ל שהמשיח נולד בט' באב, שהכוונה בזה, שתהליך ביאת המשיח והגאולה התחילו בתשעה באב בשעה שנשרף המקדש, כי הגאולה באה דוקא מתוך הצרה [וכפירוש השל"ה, שהצרות מכפרים וגורמים לנו לחזור בתשובה ומביאים את הגאולה], החורבן נחשב כצרה הקשה ביותר, ועל כן על ידה חוזרים אנו בתשובה וזוכים לגאולה. ואם כן, כשחרב בית המקדש התחילה אבלות והתחילו ימות המשיח, וכפי שאסתר עלתה לגדולה באותה שעה שהמון עלה לגדולה, כן הוא עם מלך המשיח שנולד בתשעה באב דוקא בשעת החורבן. צמיחת הגאולה עדיין לא באה, אבל שורש הגאולה ניטע בזמן חורבן הבית.

ושמעתי בשם הגאון ר' אשר וייס שליט"א, שלעתיד לבוא, שני הימים, התשיעי והעשירי, יהיו ימים טובים. יהי רצון שנוכח לראות צמיחת הגאולה ולחגוג עם משיח צדקנו בב"א.